

Francis Trasuns – Latvijas vienotājs, 20. gadsimta Latgales Prometejs un modinātājs

Francis Trasuns – viens no izcilākajiem un drosmīgākajiem Latgales dēliem, bija garīdznieks, ievērojams valstsvīrs, sabiedriskais darbinieks un rakstnieks. Personība ar stingru, mērķtiecīgu raksturu, kas neliecās nevienas varas priekšā, kura dzīves galvenā ideja un mērķis bija vienota Latvija. Šī ideja viņu vadīja visos mūža ceļos, kuros bija ne mazums dramatisma un traģisma. Arī pēc nāves Francis Trasuns turpina dzīvot mūsu vēsturē, tautas apziņā un mīlestībā.

Trasuna devums Latvijas novadu apvienošanā un Latvijas valsts izveidošanā ir līdzvērtīgs tam, ko savā laikā latviešu tautai dāvāja tādi valstsvīri kā Kārlis Ulmanis, Zigfrīds Meierovics, Jānis Čakste. Daudzi vēsturnieki ir uzsvēruši, ka Trasuns bija izcilākais valstsvīrs un politiķis, kas nācis no Latgales. Viņa nopelns Latgales un visas Latvijas labā ir tik liels, ka viņš ir iekļauts “100 Latvijas personību” sarakstā. Francis Trasuns bija pirmais lielais latgalielis jau tad, kad ne Latgales, nedz arī Latvijas vēl nebija. Pateicoties viņa pūlēm un cīņai, Latgale izkļuva no Vitebskas guberņas un pievienojās kopējai Latvijas valstij.

Dzimis 1864. gada 4. oktobrī Sakstagala pagasta Kolnasātā kā sestais dēls septiņu dēlu ģimenē. Ģimene bija pārtikusi, tāpēc vecākiem nebija raizis par līdzekļiem Franča skološanai. Viņa izglītības gaitas sākās 1875. gadā Jelgavā, kur Francis nodzīvoja 8 skolas gadus. 1883. gadā F. Trasuns iestājās Pēterpils Katoļu garīgajā seminārā, kur nokļuva poļu un lietuviešu vidē. Lai arī cariskā valdība apspiež arī poļus un daļā Lietuvas valda latīņu drukas aizliegums, šīm tautām ir sava vēsture un literatūra, ar kurām padziļoties. Trasunam un viņa novadniekiem nav ar ko palielīties. Jau te pamazām sāk mosties tautiskā apziņa un sapratne, ka viņi ir latvieši. Pēc semināra beigšanas 1887. gadā Trasuns izglītību turpināja Garīgajā akadēmijā, kuru pabeidza 1891. gadā ar teoloģijas maģistra grādu. Par savu izvēli iet garīdzniecības ceļu viņš teicis tā: „*Redzēju vārgus un trūkumā nonākušus cilvēkus savā dzimtajā zemē. Sapratu, ka tai vajadzīgas gaišas galvas un tautai, mūsu zemniekiem – labs padoms un gaisma, bet kā vislabāk pakalpot savai tautai? Kur iet? Un izšķīros par baznīckunga amatu, jo tas vistuvāk tautai.*” Pat vistraģiskākajos savas dzīves brīžos F. Trasuns nenožēloja savu izvēli.

Pēc studiju beigšanas sekoja garīdznieka darbs Latvijā un Krievijā. 1902. gadā F. Trasuns ieguva profesora amatu Garīgajā seminārā, kur pasniedza filozofiju un fundamentālo teoloģiju, 1904. gadā viņš kļuva par garīgās tiesas locekli. Cik daudz F. Trasuns ir darījis tautas labā, tik daudz ir paveicis arī Latvijas katoļu Baznīcas labā, taču tieši no baznīcas viņš ir saņēmis arī vissmagākos triecienus. Trasuna lielā aizrautība un aizvien dziļākā ieiešana politikā, tuvināšanās laicīgajai inteliģencei, politiskā patstāvība un autoritātes pieaugums radīja nemieru katoļu Baznīcas vadībā, tai nebija pieņemama Trasuna reformistiskā darbība Baznīcas demokratizācijas virzienā. Viņam pārmeta baznīcas kanonu neievērošanu – uz Saeimas sēdēm Trasuns ejot privātās drēbēs un pārkāpjot celibātu, jo viņam esot gados jaunāka saimniece. 1925. gadā samilzušā konflikta dēļ Trasuns tiek izslēgts no Baznīcas, arī pēc nāves 1926. gadā katoļu baznīcas virsvadība viņam liedz atdusas vietu katoļu kapos, tāpēc

Trasuns tiek apbedīts Rēzeknes Brāļu kapos. Tikai 60. gadu sākumā uz viņa kapa tiek uzlikts tēlnieka Buļa akmenī veidots pieminēklis. 1998. gadā taisnība uzvar un Francis Trasuns tiek rehabilitēts.

Lai arī vienmēr un visur Francis Trasuns ir aizstāvējis dzimtā novada ļaužu intereses, viņš nekad nav bijis šauri novadniecisks separātists. Trasuns ir pārliecināts, ka visiem latviešu novadiem ir jātuvinās: mēs esam viena tauta, mums jādzīvo kopā.

Jau skolas gadi Jelgavā viņam atklāja apstākļus, kādos dzīvo Kurzeme un Vidzeme. Trasuns redzēja savas dzimtās Latgales lielo atpalicību gan ekonomiskajos, gan izglītības jautājumos.

„Mana karstākā vēlēšanās bija pacelt Latgales zemnieku garīgi un materiāli, radīt Latgalei vajadzīgos inteligēntos spēkus un apvienot latviešu tautu vienā organismā, noārdot tās īpatnību, un iekarot tautai brīvību.”

19. un 20. gadsimtu mijā Latgalē bija vērojama masveida izceļošana uz Sibīriju un citiem Krievijas novadiem. Tas Trasunu sarūgtināja, jo viņš bija pārliecināts, ka laimi var atrast tepat uz vietas. Viņš aicināja attīstīt mājrupniecību, mācīja apgūt un kopt amatus, nebaidīties no zvejas un tirdzniecības. Trasuns bija pārliecināts, ka latgalieši nav sliktāki par poļiem, krieviem vai ebrejiem, pie vainas ir kūtrums un neticēšana saviem spēkiem. Protams, ka visur nav tikai zemnieku vaina vien. Trasuns karoja arī pret krogiem, kuri pacēlās visās Latgales ceļu malās un tautai nesa tikai postu.

Citāda attieksme viņam bija pret aizceļotājiem uz Kurzemi un Vidzemi. Tur dzīves līmenis bija daudz augstāks nekā Latgalē, tāpēc latgalieši tur varēja daudz ko mācīties un aizgūt, bet vēlāk, atgriežoties Latgalē, likt lietā.

Vēl viena svarīga tā laika problēma ir zemnieku došanās uz pilsētām. Latgales zemniekiem zemītes ir tik mazas, ka ar to nepietiek lielo ģimeņu iztikai. Trasuns nenosodīja tos, kas atstāj laukus, jo skatījās vēl tālāk: neviena tauta nevar pastāvēt tikai no zemes arājiem, ir vajadzīgi arī mācīti vīri. No šīs apziņas izauga dedzīgas rūpes par latviešu skolām, viņš nostājās pret iesīkstējušo izglītības sistēmu, kas pārkrievo latviešu bērnus. Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas F. Trasuns kļuva par vienu no aktīvākajiem jaunās nacionālās izglītības sistēmas veidotājiem, 1921. gadā kopā ar Valēriju Seili, kura ir ievērojama latgaliešu un latviešu izglītības un sabiedriskā darbiniece, panāca 55 miljonu rubļu piešķiršanu Latgales skolām, kas tajā laikā bija liels atspaidis novada izglītībai. Trasuns vienmēr ir skubinājis jaunatni iemācīties vismaz vienu Rietumeiropas valstu valodu, viņš pats pārvaldīja 9 valodas. Līdz ar izglītības lietām Francis Trasuns cēla godā un karsti aizstāvēja arī latviešu valodu, daudz pūļu pielika, lai panāktu valodas viengabalainību, kam lielā mērā traucēja dažādā rakstība (latgaliešiem latīņu burti, baltiešiem – gotu). Francis Trasuns ar sirds dedzību iestājās par to, lai visiem latviešiem būtu viena rakstība.

Lūk, daži viņa izteikumi par latviešu valodu:

„Valoda ir katras tautas dzīvības gars. Kad valoda ir panīkusi, tad ir panīkusi pati tauta. Kad valoda plaukst, tad plaukst arī tauta.”

„Ikvienam, kas nes latvieša vārdu, jāciēna sava tauta, sava valoda.”

„Latgaliešiem jābūt savai pastāvīgai avīzei. Bez tam latgalieši lēnām aprastu ar literatūras valodu, kā arī kurzemnieki un vidzemnieki ar latgaliešu izloksni. Tādā ceļā drīzā laikā izgaistu tā plaša, kas tagad mūs šķir un vienas tautas dēlus padara par svešiniekiem.”

Francis Trasunu nodarbināja arī atsevišķu kultūras nozaru - mākslas un teātra jautājumi. Pateicoties viņa neatlaidībai un centieniem Latgalē radās divi teātri - Daugavpilī un Rēzeknē.

Nozīmīgs F. Trasuna darba lauks bija publicistika. Viņš pats ir atzinies, ka visu laiku karstākā vēlēšanās bijusi pacelt Latgales zemniekus garīgi un materiāli, radīt Latgalē vajadzīgos inteliģences spēkus un apvienot latviešu tautu vienā organismā. Lai šos mērķus sasniegtu, Francis Trasuns droši devās dzīves cīņā, laužams sev ceļu uz priekšu ar dedzīgiem vārdiem un vēl dedzīgākiem rakstiem dažādos preses izdevumos gan latgaliešu, gan latviešu valodā. Raksti bija galvenais ierocis, ar kuru varēja karot par tautas labāku nākotni. Vēl drukas aizlieguma laikā Trasuns izdod “Daugavas katōļu kalendāru”, mēģinādams ar saviem novadniekiem sarunāties Vidzemē un Kurzemē pieņemtajā literārajā valodā, taču latgalieši nesaprot šos tekstus, un Trasuns secina, ka jāraksta viņiem saprotamā valodā. No 1906. līdz 1907. gadam viņš vada avīzes “Auseklis” izdošanu (latgaliešu valodā), no 1908. līdz 1917. gadam līdzdarbojas pie avīzes “Dryva”, no 1919. līdz 1924. – pie avīzes “Latgolas Vārds”, 1925.g. izdod savu avīzi “Zemņika Bolss”.

Bez publicistiskajiem darbiem viņš ir nodevies arī daiļliteratūrai, kur ir parādījis samērā augstu talantu. Tiesa, F. Trasuns allaž ir uzsvēris, ka nekad nav gribējis kļūt par rakstnieku, bet šo darbu ir darījis kā pienākumu, lai kalpotu latgaliešu literatūrai. Pirmais literārais žanrs, kurā F. Trasuns sāka darboties, ir stāsts.

Jaunībā viņš krāja un pierakstīja tautasdziesmas, mudināja arī draugus to darīt. Augstā mākslinieciskā līmenī ir sarakstītas fabulas („Fabulas” (1924), atkārtoti izdotas 1964., 1993. un 2014. gadā), to sižetu pamatā lielākoties ir aktuāli sabiedriski notikumi. Trasuna fabulās vērojams īss, gleznains stāstījums, dzīva, sulīga valoda, kas ir īstas fabulas neatņemama sastāvdaļa. F. Trasuna fabulas savā laikā bija ļoti populāras, sevišķi skolu jauniešu vidū, jo fabulas lasīja ne tikai mājās, bet arī mācījās skolā.

Saistītā valodā uz varoņteiku pamata veidota F. Trasuna luga „Nūgrymušō pile” (1928). Viņš ir autors mācību grāmatai „Školas dōrzs” un „Latviešu valodas gramatika latgaliešiem”, ir rakstījis arī dzeju. Literatūrā F. Trasuns ir darbojies ar pseidonīmu Ripa.

F. Trasuna politiskā darbība aizsākās 1906. gadā, kad viņš tika ievēlēts Krievijas Valsts I Domē kā Latgales pārstāvis. Dome pastāvēja tikai 3 mēnešus, un šajā laikā bija maz iespēju paveikt ko nozīmīgu. Taču arī tik īsā laika sprīdī viņš ir aizstāvējis savas tautas un zemnieku intereses, iestājies par agrārās reformas nepieciešamību, prasījis amnestiju ieslodzītajiem, visu pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā.

Darbs brīvās Latvijas labā bija Trasuna mūža galvenais dzīves aicinājums. 1917. gada notikumi Krievijā pavēra reālas iespējas Trasunam un viņa domubiedriem sasniegt

sen lolotos mērķus. 1917. gada pavasarī Rēzeknē notika pirmais Latgales kongress, kura vadībā atkal bija redzams Trasuns. Rēzeknes kongresā tika pieņemts vēsturisks lēmums Latgales apvienošanai ar Kurzemi un Vidzemi. 2017. gada maijā plaši atzīmējot šī kongresa simtgadi, tika uzsvērts, ka tieši Rēzeknē tika ielikti pamati Latvijas valstij, kura tika proklamēta 1918. gada novembrī Rīgā. Rēzeknes kongresā Trasunu ievēlēja nodibinātajā Latgales zemes padomē, vēlāk viņš iegāja arī Latviešu pagaidu nacionālajā padomē, Tautas padomē, Satversmes sapulcē, kā arī I un II Saeimā. 1918. gadā kā Tautas padomes loceklis F. Trasuns piedalījās Latvijas Republikas proklamēšanas pasākumā Rīgā.

F. Trasuns bija neparasti apdāvināts, aktīvs un vispusīgs politiķis. Pat viņa pretinieki ir sacījuši, ka Latvijas parlaments bez Trasuna esot tikpat kā neiedomājams. Ar ļoti lielu balsu skaitu viņš tika ievēlēts Saeimā. M. Skujenieks: „*Trasuns ir populārākais valsts vīrs visā valstī. Trasunu savās listēs bija pierakstījuši gan labā, gan kreisā virziena balsotāji, kā arī cittautieši.*” Viņš bija patstāvīgi domājošs, un viņam visās lietās bija savs viedoklis. F. Trasuns cīnījās par visas tautas interesēm, vistuvāk pie sirds viņam bijuši tie, kam palīdzība vajadzīga visvairāk:

*„Muni draugi zemnīceni,
Orōjeni, strōdnīceni.
Muni draugi bōrineiši,
Tī, kas bādōs izauguši.”*

„Bez zemnīkim un zemes mes navarom palikt: zemnīki ir kotras tautas pamats. Bez jim nav tautas. Mes asom vyscauri zemnīku tauta.”

Padomju varas gados F. Trasuna vārds un darbs bija noklusēts un gandrīz aizmirsts. Par viņa dzīvi un mūža darbu Latgalei daudz rakstīja emigrācijā dzīvojošie latgalieši Miķelis Bukšs, Jānis Klīdzējs, Paulīne Zalāne, Tadeušs Puisāns. Tur tika atzīmētas dižā latgalieša dzimšanas dienas, rīkotas atceres dienas, organizēti dažādi priekšlasījumi.

Tikai pēc valsts neatkarības atjaunošanas Latvijā F. Trasuna godavīra vārds un labā slava atgriezās Latvijas politikā, kultūrā, arī katoļu Baznīcā.

1992. gadā Rēzeknes novada Sakstagala pagastā tika atklāts muzejs “Kolnasāta“, kas nu jau 27 pastāvēšanas gados ir izveidojies par nozīmīgu Latgales novada kultūras centru. Muzeja darbības pamatmērķis – iekārtot un uzturēt dzīvotspējīgu F. Trasuna muzeja kompleksu, veicināt novada kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu.

“Kolnasāta” atrodas kultūrvēsturiskā vietā – F. Trasuna dzimtas mājās, kur līdzās dzīvojamajai mājai un mūra kūtij atrodas krucifikss ar Pestītāja tēlu, vecais ābeļdārzs, liepu aleja, gleznainie dīķi. Muzeja fondos glabājas vairāk nekā 4 000 vienību – dokumenti, grāmatas, unikāli mākslas darbi un memoriālas lietas, kas vēsta par F. Trasunu, viņa dzimtu, laikabiedriem. Muzejā notiek daudzi valsts nozīmes kultūras pasākumi: Dzejas dienas, teātru salidojumi, deju festivāli. 2016. gada oktobrī tika aizsākta jauna tradīcija – Franča dienas svinēšana.

2005. gadā Franča Trasuna 140. dzimšanas dienas atcerei Rīgā pie Jēkaba katedrāles tika atklāts bronzas bareljefs.

2009. gadā Rēzeknē pie J. Ivanova mūzikas skolas atklāja skulptūru grupu “Visa valsts”, kurā ietilpst 2 ābelītes kā Kurzemes un Vidzemes simboli un Trasuna tēls ar trešās ābelītes stādu rokā, kas simbolizē Latgali. Rēzeknē F. Trasunā vārdā nosaukta iela, Latgales Kultūras centra izdevniecība ir laidusi klajā F. Trasuna kopoto rakstu “Dzīve un darbi” 3 sējumus, atsevišķos izdevumos izdotas F. Trasuna “Runas”, “Fabulas”.

2014. gadā Rēzeknes Tautas teātris iestudēja lugu “Francis”, 2015. gadā Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija ir izveidojusi lingvistisko karti, virtuālo muzeju un virtuālo spēli “Īsapazeisim”, kur var lasīt un meklēt ziņas par Franci Trasunu.

2017. gada maijā Daugavpils teātrī notika pirmizrāde F. Trasuna lugai “Nūgrymušō pile”. Latvijas Nacionālais teātris 2017. gada jauno sezonu atklāja ar Ingas Ābeles romāna “Klūgu mūks” iestudējumu. 2014. gadā Latvijā klajā nāca Ingas Ābeles romāns “Klūgu mūks”. Romāna galvenā varoņa prototips ir Francis Trasuns. Taču grāmata nav tikai vēstījums par F. Trasunu. Tā ir stāsts par Latgali, tās ticību Dievam un sev.

Inga Ābele stāsta, ka pirmos impulsus romānam guva laikā, kad padziļināti sāka interesēties par Latgales vēsturi. Viņu pārsteidza, cik daudz spilgtu un spēcīgu personību šis novads ir devis Latvijai un cik maz mēs par tām zinām. Romāns bija kā likumsakarīga vēlme savās atklāsmēs dalīties ar citiem, un par tā galveno varoni viņa izvēlējās vienu no izcilākajiem Latgales dēliem – garīdznieku, valstsvīru un literātu F. Trasunu.

Daudz par grāmatas vēstījumu atklāj arī tās nosaukums „Klūgu mūks”. Tas attiecas ne tikai uz galveno varoni, bet ietver sevī vispār latgaliešu cilvēku raksturu. Kā tēlaini saka Inga Ābele – Latgale ir klūgu stāsts, klūgas ir lokanas un greznas kā latgaliešu prāti, klūgas var nokapāt, bet nevar iznīcināt. *“Klūgas man iepatikās jau pašā sākumā. Kaut kāds plūdums tajā vārdā ir iekšā, kaut kāds gludums, savijums un stiprums tādā savā vieglumā. Un es domāju, tas klūgu ceļš bija Franča Trasuna ceļš, par ko citi varbūt var izteikties nievājoši, nicinoši, bet pašā pamatā tas ir ļoti stiprs ceļš,”* skaidro Ābele. 2016. gadā romāns ir izdots lietuviešu valodā, tulkojājs – Edmunds Untulis.

2017. gada 5. maijā, atzīmējot vēsturiskā Latgales kongresa simtgadi, Rēzeknē tika atklāts piemineklis, kurā iekalti F. Trasuna vārdi: “Varai pīdar laiceiba, taisneibai – myužeiba”.

Latviešu dižgars Rainis par F. Trasunu savā laikā ir teicis šādus vārdus: *“Francis Trasuns bija pirmais latgalielis, kas meklēja un atrada ceļu uz saprašanos starp divām šķirtām mūsu tautas daļām. Viņš bija reta, stipri izteikta personība, kura spēja upurēties par saviem uzskatiem.”*